

Charlotte Bydler och Malena Gustavson (2000): "De-koloniserade andra". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2(2000). Bokrecension om Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz, Håkan Thörn (red.), *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa 1999.

Under 1990-talet blev "globalisering" ett nyckelbegrepp i varje förklaring. Bokmarknaden översvämmades av litteratur om hur ekonomi, politik och kultur förändras med migration, teknik och avreglerade börser. För att problematisera en ekonomistisk och eurocentrisk syn på globalisering har några av den akademiska postkolonialismens klassiska texter för första gången översatts till svenska i antologin *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* (1999).

Redaktörernas val att särskilt se på politiska innebörder i kulturella processer och identiteter kan ses mot bakgrund av deras hemvisten i sociologi (Catharina Eriksson och Håkan Thörn) och freds- och utvecklingsforskning (Maria Eriksson Baaz). Kultur blir i sammanhanget ett objekt för politisk och ekonomisk analys och uttrycks som "centrum - periferi" och "skillnad"/"différence".

Introduktionen som är indelad i två huvudfrågor, rasism och det "mångkulturella samhället", ger en god historik av postkolonialismens rötter i kolonial kritik av imperialism och kultur. Men antologins texter kommer främst från 80- och början av 90-talens euro-amerikanska akademiska postkolonialism och därmed är till exempel inte spanska eller portugisiska språkområden representerade. Märkestexten här är Edward Saids *Orientalism* (1978). Till skillnad från koloniala kritiker som Mahatma Gandhi, Léopold Sédar Senghor och Aimé Césaire bygger 1990-talets postkolonialism på strukturalistisk och poststrukturalistisk semiotisk teori, som redaktörerna påpekar. Skillnader i ett teckensystem alstrar betydelser som hierarkiskt systematiseras i vardagens sociala praktiker. Hellre vit man i centrum än svart kvinna i periferin.

Feminism är en central del av det postkoloniala forskningsfältet enligt redaktörerna. Och visst är teorier, analysmetoder och de problem man identifierar likartade i feminism och postkolonialism. Västerländska idéströmningar från Kant och framåt har dikotomiserat mänskligheten i kön, raser och kulturer, och koloniserade individer eller kulturer homogeniserats och feminiserats. Detta har inte minst Said beskrivit rörande Orienten. I gengäld använde personer som Sigmund Freud koloniala föreställningar för att tala om kvinnan som "den mörka kontinenten". Kvinnor i kolonierna användes retoriskt för att legitimera kolonialmakten; de skulle befrias från barbariska seder som slöjor och änkebränning. Poststrukturalismen till trots är underordning grundad på genus ingen huvudfråga för postkoloniala teoretiker som Edward Said, Kwame Anthony Appiah och Valentin Mudimbe. Bara fem av antologins fjorton texter berör genus och som antologin visar är det svårt att urskilja en gemensam global "postkolonial feminism", vilket vi återkommer till nedan.

De flesta författarna i antologin har kanoniserats i den akademiska postkolonialismens handböcker. Kwame Anthony Appiah, Homi Bhabha, Frantz Fanon, Stuart Hall, Trinh T.

Minh-ha, Chandra Talpade Mohanty, Edward Said och Gayatri Chakravorty Spivak hittar vi i bland annat Ashcroft, Griffiths & Tiffins *The post-colonial studies reader* (1995). Globaliseringens kulturer bidrar ändå med någonting nytt i den första av bokens tre delar. Det är Albert Paolinis och Halls bidrag som har stark samtidsdoft. Paolini påtalar att globaliseringen ofta beskrivs mycket västerländskt orienterat, vilket Spivak annars brukar göra. Och enligt Hall innebär postkolonialism en syn på kolonisering som en global process istället för en gräns mellan ett avkoloniserat nu och ett kolonialt då. Men var finns kvinnor och män som grupper och individer i detta globala postkoloniala perspektiv?

I bokens andra del "Postkoloniala perspektiv" finner vi essän "Algeriet av-slöjat" av den martinikanske psykiatern Frantz Fanon, som behandlar den franska kolonialmaktens självpåtagna ansvar att befria den muslimska kvinnan från sin slöja och från den muslimske mannen som avhumaniserat och isolerat henne. Det rör slöjans förändrade betydelse i Algeriet då kolonialisterna förbjöd den i namn av "kvinnofrigörelse" och då den sedermera användes som förklädnad av revolutionärer. Vi kan också läsa indisk-brittiske Homi Bhabhas förord "Att minnas Fanon" till 1986 års översättning till engelska av Fanons *Peau noir, masques blanches* (1952), som inte för vidare genusproblematiken hos koloniala subjekt.

Den koloniala psykologins efter-koloniala verkningar har sysselsatt Ashis Nandy, verksam i New Delhi inom utvecklingsstudier. Genus är inskrivet i kolonialismens indelningar av mänskligheten, i psykologiska, kulturella och politiska praktiker. Kvinnlighet är mindre värd än manlighet, och androgynitet blev värst av allt enligt Nandys analys av brittiska kolonialismens omformning av indiska psykologiska koncept. Genuskategorin intar ändå en blygsam roll utom hos de välkända feministerna Chandra Mohanty och Trinh Minh-ha.

Intervjuer med postkolonialismens giganter Said, Spivak och Bhabha finns i antologins tredje del, "Postkoloniala intellektuella". De är inte helt färska: Said intervjuades 1992, Spivak 1991 och Bhabha 1990. Vad är då en postkolonial intellektuell - en professionell identitet eller föds man in i en postkolonial personhistoria? Jag hade föredragit rubriker som postkolonial läsning eller postkolonial metod, eftersom de tre berättar om sina arbetssätt: Suids kontrapunktiska läsning av litteraturens kanon och kolonialismens historia, Spivaks sökande efter dem som utelämnas i traditionella akademiska discipliner och Bhabhas lokalisering av ett "tredje rum", en rest som skapas i varje transkulturell översättning. Alla har det engelska språket och litteraturvetenskap gemensamt, i två fall dessutom en indisk bakgrund, vilket är ganska talande för det akademiska postkoloniala idéfältet i USA och England.

Men låt oss göra några fördjupningar i de feministiskt särskilt intressanta bidragen av Trinh Minh-ha, Chandra Mohanty och Gayatri Spivak.

Tredjevärldenkvinnan - ett monolitiskt subjekt som projiceras av västerländsk feminism - är fokus för **Chandra Talpade Mohantys** kritik i "Med västerländsk ögon. Feministisk forskning och kolonial diskurs" (originalets titel "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses" 1985). Mohanty gör en diskursanalys av ett antal feministiska texter publicerade i Zed Press-serien "Women in the Third World". Enligt Mohanty är feminism en västerländsk kulturprodukt, approprierad av akademiska feminister som utifrån sin egen medelklass som norm bidrar till att producera bilden av tredjevärldenkvinnan som den Andra. Feministisk forskning existerar inom akademins givna maktförhållanden och globala auktoritet. Inom ramverket för forskningen blir också västerländsk feministisk forskning en

del av denna hegemoni som koloniserar det annorlunda, det som är olikt. Resultatet blir en tredjevärlden-olikhet som i förhållande till det normativa väst homogeniseras: Mohanty talar om en olikhet som görs stabil och ahistorisk.

Så trots att författarna i Zed Press-serien vill uppmärksamma kvinnoförtryck på bortaplan så lider deras analyser av en etnocentrisk universalism. Det egna författarlaget som tar på sig uppgiften att beskriva den Andra., hävdar Mohanty är en implicit referenspunkt som medverkar till en maktpositionering. Det vill säga i västerländsk feministisk analys antas kvinnor vara en färdig entitet, vilket lett till en "homogen föreställning om förtrycket av kvinnor som grupp" (s.198). Patriarkatet ges ett universellt värde.

Resultatet blir en framställning av en genomsnittskvinna, bosatt i tredje världen, könsstympad, analfabet, moder till många barn som ammas långt upp i åldrarna för att tillgångarna är knappa. Föreställningen av kvinnors maktlöshet sakraliseras av västerländska feminister för att de själva därmed erhåller status av hög utbildning, modernitet, kontroll över sin sexualitet och blir en som får lov att tala.

Generellt i feministisk forskning fungerar "kvinna" som analyskategori; en kategori som underordnas i en patriarkal struktur. En sådan generalisering missar enligt Mohanty målet att låta kvinnor framträda som historiska subjekt, eftersom de redan är exploaterade och maktlösa. Summerar man många maktlösa grupper av kvinnor verkar forskningen kunna bevisa att kvinnor alltid är maktlösa och det politiska projektet i västerländsk feminism tenderar att gå i baklås.

I de fattiga länderna är enligt en Zed Press-text 'den lydiga hustrun' märkligt underkuvad och oförmögen att kräva sina rättigheter. Men varför är inte en västerländsk hustru som är familjekär och traditionell lika märklig, frågar Mohanty retoriskt. Hon menar vidare att i genusforskning som i annan forskning är det nödvändigt att kontextualisera det som studeras för att undvika universaliseringsfällan, för att undvika att tredjevärldenkvinnor blir objekt för västerländsk forskning som saknar historia och som saknar röst. Kvinnoförtryck som generell utgångspunkt är viktig att uppmärksamma, men föreställningen om att detta förtryck är ett och samma leder inte till något, utom att det ger feminismen ett ansikte för sakralisering. Att framhäva vad som Mohanty kallar "falsk känsla av gemensamt förtryck" (s.204) upprätthåller bara en västerländsk hegemoni.

Mohantys text har några år på nacken, men fortfarande är den aktuell. Inte minst när feminismen, liksom etnicitet blir institutionaliserad på universitet runt om i västvärlden. Vetenskapen är normerande och vem som gör forskningen drar också riktlinjerna för dess konsekvenser. "Bortom systerskapet finns fortfarande rasismen, kolonialismen och imperialismen!" utropar Chandra Mohanty (s.204).

Därmed menar hon inte att all feministisk forskning som produceras i väst prompt måste underkännas. I till exempel Julia Kristevas, Luce Irigarays och Hélène Cixous verk avslöjas den västerländska traditionen av antropomorfism, som inte håller måtten för att göra en vettig analys av kvinnors förhållande bortom Europas och USAs horisonter.

Att som feminist uttrycka sig inom akademien med dess uttryck av ett värdeladdat manligt formspråk är något som också **Trinh T. Minh-ha** berör i "Olikhet: sär-skilt för kvinnor i

tredje världen" (originalets titel "Difference: 'A Special Third World Women Issue'". 1989.) "Husbondens verktyg kommer aldrig att rasa husbondens hus" citerar Trinh Minh-ha Audre Lorde (s.216). Språket för ett kolonialt förtryck menar Trinh Minh-ha har kanske ändrats i sina yttre former, samtidigt som en vithudad överhöghet behåller den officiella makten att få definiera, differentiera och kontrollera. Färgade kvinnor får fortfarande särskilda temanummer, får framträda som representanter för hela tredje världen på konferenser även i feministiska sammanhang; "tillfälligt boende" som Trinh Minh-ha uttrycker det (s.218) och jämför med svarta sydafrikaner som tillfälligt arbetar på vita sydafrikaners territorium.

De komplexa relationer som råder mellan särbehandling - där rasism många gånger döljer sig under en god vilja - och en värld av globaliseringsprocesser faller tillbaka på föreställningar om ursprung och autenticitet, noterar Trinh Minh-ha och målar upp en talande bild av TV-filmen "Shogun" som ett mer äkta Japan än Japan självt. Vad hon kallar "den planlagda autenticiteten" (s.222) verkar som en maktutövande strategi: för att kunna inträda i Frälsarrollen uppfinns ett behov av att kunna rädda ett förlorat ursprung och utrotningshotade arter. Det västerländska dualistiska tänkandet konstruerar således en autenticitet som skall vara så obefläckad, så sann att den inte får förändras och en etnisk identitet utgör allt mer ett musealt föremål att vårda, ett föremål som kan koloniserats utan att vara hotfull i sin konstitution.

Tredje världens kvinnliga subjekt kan inte uttryckas ideologiskt utan att tas för personlig indignation och därmed trivialiseras, framhåller Trinh Minh-ha

Gayatri Chakravorty Spivaks arbetssätt sammanfattas väl i den uppmaning hon riktar till sina kulturforskande studenter: arbeta med gamla koloniala akademiska discipliner och med deras språk, men hämta politiken från "oss"! Om detta och om hennes ständiga referensgrupp, de subalternerna (ung. underordnade) och kvinnor som står helt utanför kunskapsproduktionen kan man läsa i intervjun med Robert Young, "Neokolonialismen och kunskapens hemliga agent" (originalets titel: "Neocolonialism and the secret agent of knowledge", 1991). Ingen kan som Spivak kila in marxistiska resonemang i kulturanalyser. Hon avfärdar således "postkolonialism" som nonsens och talar hellre om neokolonialism som postkolonialitet, den avreglerade globala ekonomins och de datoriserade börsernas postindustriella kapitalism. Den koloniserar utan territorium. Neokolonialismens alibi är kulturel relativism, universitetens välvilliga mångkulturalism som försvarar rättigheter förbehållna vissa grupper.

I en efterkolonial ordning är välvilligt kunskapssamlade om neokolonialism i metropoler också en aspekt av neokolonialismen. Som Spivak säger: "folk från kolonierna existerar inte som agenter när det gäller kunskap" (s. 279) eftersom det är vid universitet i USA och Europa som kunskapens subjekt och agenter legitimeras.

Postkolonialismens och feminismens västerländska idégodis är omstritt. Kan dekonstruktion, psykoanalys, marxism och feminism erbjuda handlingsstrategier, eller är de neo/koloniala verktyg för västerländska teoretiker att behålla makten över tredje världen?

Spivak har en högst pragmatisk inställning till sådana identitetspolitiska frågor. Hon argumenterar konsekvent emot essentialistiska krav på personlig anknytning för att legitimt studera vissa områden, som att endast kvinnor från tredje världen kan tala om "tredje världen-feminism". Spivak citerar en fiktiv person: "Jag kallar mig inte feminist, för feminism är

något västerländskt. Det jag är intresserad av är kvinnans rättigheter." (s. 275) Men idéers etniska och geografiska ursprung är lika meningslösa för gräsrotsaktivister - subalternerna och kvinnor - som de är potentiella instrument för nativistiskt förtryck i tredje världen.

Såväl Trinh Minh-ha, som Chandra Mohanty och Gayatri Spivak dekonstruerar västerländsk akademisk feminism och visar på komplexa samband mellan asymmetriska maktförhållanden mellan könen och kolonial diskurs. Alla ogillar de att använda etiketten postkolonialism, eftersom den uppfattas som problematisk och universalistisk i sig. Skillnaderna mellan dem är dock viktiga. Dearas arenor skiljer sig: Trinh Minh-ha är filmare, kompositör och författare medan Mohanty och Spivak är akademiker. Spivak växlar mellan alfabetiseringsprojekt och en litteraturprofessur vid Columbia University medan Mohanty befinner sig inom fältet för kvinnostudier. Spivaks strategi är att angripa det akademiska systemet från dess mest prestigefulla topp såväl som utifrån. Akademin har aldrig varit ett feministiskt projekt och det är inte heller med nödvändighet postkolonialiteten men vi är många feminister som använder vetenskapen för att kunna tala.

REFERENSER:

- Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin (red.) (1995) *The post-colonial studies reader*. London, New York: Routledge.
- Homi Bhabha (1986) "Remembering Fanon", i Frantz Fanon (1952/1986), *Peau noir, masques blancs/Black skin, white masks*, Pluto Press.
- Edward Said (1978) *Orientalism*, Routledge.